

Büyüyen Çöl ya da Hiçliğin Çölü(nde): Nietzsche’de Çöl İmgesinin Kullanımı Üzerine

Growing Desert or (in the) Desert of Nihilism: On the Use of the Image of the Desert in Nietzsche

Sever IŞIK

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Felsefe Bölümü, Gaziantep,
Türkiye
Department of Philosophy, Faculty of Arts
and Sciences, Gaziantep University,
Gaziantep, Türkiye
severquista@gmail.com

Geliş Tarihi/Received 03.04.2024
Revizyon Talebi / Revision Request 11.06.2024
Son Revizyon / Final Revision 06.08.2024
Kabul Tarihi/Accepted 15.08.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 15.12.2024

Atf:

Işık, S. (2024). Büyüyen Çöl ya da Hiçliğin
Çölü(nde): Nietzsche’de Çöl İmgesinin
Kullanımı Üzerine. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler
Dergisi*, 73, 68-76.

Cite this article:

Işık, S. (2024). Growing Desert or (in the) Desert
of Nihilism: On the Use of the Image of the
Desert in Nietzsche. *Journal of Literature and
Humanities*, 73, 68-76.

Content of this journal is licensed under a Creative
Commons Attribution-Noncommercial 4.0
International License.

Öz

Nietzsche, düşüncelerini dile getirmek için figüratif bir dil kullanır. Nietzsche’nin edebi-felsefi vokabülerinin en önemli imgelerinden biri olan çöl, modern dünyanın durumunu değerlendirmek için gerekli olan uzamı sağlar. Çöl, modern kültürle yüzleşmenin mekânı ve Nietzsche’nin ona yönelik eleştirisinin aracıdır. O, modern dünyaya egemen olan beşeri durumu çölleşme olarak teşhis eder. Çölleşme yeryüzünün kaderi ve kıyamettir. Ona göre giderek büyüyen çöl kentin sınırlarına dayanmış ve uygarlığı yutmuştur. Artık herkes çölün sakinidir. Çölleşmenin nedeni ise Batı metafizik geleneği ve onun çileci ahlak idealinin neticesi olan nihilizmdir. Bu çöl salt fiziksel değil, metafiziksel bir çöldür. Metafizik çöl nihilizmin tecessüm etmiş hali ve Tanrı’dan mahrum kalmış bir dünyanın topografyasıdır. Nihilizmin nedeni ise Tanrı’nın ölümüyle varlığın anlam ve yönünü yitirmiş olmasıdır. Nietzsche’nin söyleminde ikili işlev edinen çöl hem bir felaketin imgesi ve hem de kurtuluşun mekânıdır. Çöl yaşamdan yoksunluğun, yalnızlığın, tükenmişliğin olduğu kadar kurtuluşun, yaşamın yeniden yaratılmasının mekânıdır. Ona göre ne bilim ne felsefe ne de din çölleşme sorununa bir çözüm getiremez. Onun için çöl aynı zamanda Batılı öznelliği ve değerlerin ötesini düşünmek için başvurulacak Batı dışı bir mekânsal ölçüdür.

Anahtar Kelimeler: Metafizik, Nihilizm, Mekân, Çöl, Çölleşme

Abstract

Nietzsche uses a figurative language to express his thoughts. The desert is one of the most important images of Nietzsche’s literary-philosophical vocabulary. The desert provides the space necessary to assess the state of the modern world. The desert is the site of confrontation with modern culture and the instrument of its critique. He identifies the human condition that dominates the modern world as desertification. Desertification is the fate and doom of the earth. According to him, the growing desert reached the borders of the city and swallowed civilization. Everyone is now an inhabitant of the desert. The reason for desertification is nihilism, which is the result of the Western metaphysical tradition and its ascetic moral ideal. This desert is not just a physical but a metaphysical one. The metaphysical desert is the embodiment of nihilism. The desert is the topography of a God-deprived world. The reason for nihilism is that with the death of God, existence has lost its meaning and direction. The desert, which has a dual function in Nietzsche’s discourse, is both an image of disaster and a place of salvation. The desert is a place of deprivation of life, of loneliness, of exhaustion as well as of salvation, of re-creation of life. According to him, science, philosophy and religion cannot provide a solution to the desertification problem. For him, desert is also a non-Western spatial measure to be used to think beyond Western subjectivity and values.

Keywords: Metaphysics, Nihilism, Space, Desert, Desertification

Giriş

Tüm Batı felsefi düşünce tarihini bir çürüme olarak okuyan şair-filozof Nietzsche, kendi düşüncelerini dile getirmek için sürekli olarak figüratif bir dil kullanır; imgelere ve kelime oyunlarına başvurur, yoğun, tutkulu düşünce ve duyguları doğrudan diline sirayet eder ve onu şekillendirir. Nietzsche'nin kendi düşüncesini serimlemek için kullandığı en çarpıcı imgelerden biri de burada konu edineceğimiz çöl imgesidir. Nietzsche'nin felsefi ve edebi söyleminde erken dönemden itibaren beliren çöl, onun sembolik vokabülerinin en önemli imgelerinden biri olur. Söz konusu imgenin kullanım biçimi süreklilik ve devinim içerir. Çöl, çok katmanlı sembolik gönderimleri ve imalarıyla Nietzsche'nin metafizik ve etik eleştirisi için hayati bir metafora dönüşür. Haliyle bizimde burada üzerinde duracağımız çöl coğrafi/fiziki çöl değil, modern dünyanın yıkımının ve özneliliğin tükenişinin kendisiyle dile getirileceği felsefi ve edebi bir çöldür. Bu çöl, Nietzsche ve onu takip eden düşünürler için modernliğin eskatolojik eleştirisinin en önemli aracı olmuştur. Ve yine burada göstermeye çalışacağımız gibi Nietzsche'nin söyleminde ikili bir işlev edinen çöl imgesi, eskatolojik olduğu kadar soteriolojik bir işlev edinir (Tynan, 2020, s. 97). Çöl, mevcut dünyanın sonu olduğu kadar, arzulanan dünyayı yaratmanın mekânı da olduğundan yeni bir başlangıcın imkânını da ifade etmektedir. Kurtuluş ve yeni yaşamın kuruluşu yeryüzünün felaketi ve kıyameti olan çölden geçmektedir. El'an dünyanın mevcut manzarası olan çöl, her daim ölüme olduğu kadar doğuma, karanlığa olduğu kadar aydınlığa gebedir.

Çölleşmeyi Batı tarihine içkin mukadder bir süreç olarak gören Nietzsche, Böyle Buyurdu Zerdüşt'ün 4. bölümünde, çağa egemen olan katastrofik beşeri durumu "çöl büyüyor, vay haline gizleyenin" ifadeleriyle dile getirir (Nietzsche, 1999, s. 303). Onun bu meşum haykırışının Tanrı'nın ölümünün ilanı ile ilişkili ve onun gibi apokaliptik bir karakteri haiz olduğu apaçiktir. Zira çöl, Tanrı'nın ölümüyle birlikte dünyanın bürüneceği çehredir. Söz konusu ölüm yeryüzünü topografik ve ekolojik bir dönüşüme maruz bırakmış ve yeryüzü çölleşmiştir. Çöl, Nietzsche'nin nihilizm olarak teşhis ettiği, çağa damga vuran krizi düşünmek için bir mekânsal imge sağlar. Bu çöl yaşam karşıtı değerleri içkin olan Batı metafizik düşünce geleneğinin tükenişinin ve geri çekilişinin yarattığı bir topostur. Haliyle modernlikle birlikte sürekli olarak büyümekte olan şey metafizik çölün kendisidir. Çölleşme ise yeryüzünün kaderi ve kıyametidir.

Nietzsche, defaatle kullandığı bu çöl imgesinin çok katmanlı içerimlerinin fazlasıyla bilincinde olup ona içkin ve onunla ilintili olan tüm şiirsel anlam ve çağrışımlarından istifade eder. Nietzscheci çöl poetikasında çöl bazen güneş, kum, dinginlik, sonsuzluk, yalnızlık ve kayboluşu bazen de özgürlüğün deneyimini, tüm medeni kısıtların yok oluşunu ifade eder. Çöl aynı zamanda özgürlüğün deneyimlendiği uygarlığın beraberinde getirdiği tüm zincirlerinin ortadan kalktığı bir yerdir.¹ Çöl, bir yerde varlığın yokluğu ya da yokluğun deneyimidir. Çöl, kayboluş kadar yalnızlıkta kendine dönüş ve kendini buluştur. Ancak bir mekân, bir karasal deniz olarak çöl modern kentin dışından çok ıssızlığı, yalnızlığı ve terk edilmişliği temsil eder. Bu yüzden çoğu kez dış dünyaya değil, içsel dünyaya gönderimde bulunur; metafor olarak insanın iç dünyasının, ruhunun çoraklaşmasını, çölleşmesini ifade eder. Dolayısıyla çöl(leşme) deneyimi mekânsal bir deneyim alanı olmaktan çok bir içsel deneyimdir.

Topografik dönüşüm kadar içsel/tinsel bir dönüşümünü ifade eden çöl, modern düşünce ve sanatta insanlık durumunu düşünmek için daima mümbit bir imge olarak kullanılagelmiştir. İnsanın yaşamını ve dünyasını düşünmek için bir imge olarak çöle başvurulmasının tarihi çok eskilere uzanır. Söz konusu tarih boyunca çöl bazen insani olandan mahrumiyet, insani ve medeni olanı barındırmayan "yabanıl doğa" ve "çorak arazi" bazen kutsal olanın mekânı ve deneyim alanı, yaşamdan yoksunluk, yalnızlık deneyimi, medeni ve bayındır olanın ötekisi, uygarlığın ve insanlığın dışı olarak bazen yaşam açısından "kırılgan bir ekoloji, coğrafi uç ve başkalık fikri", bazen de "kutsal ve lanetli bir alan", içliğin, "yokluğun metaforu", öznel veya varoluşsal bir alan, salt bir estetik coşku nesnesi olarak kavranılmıştır (Tynan, 2020, s. 1).

Nietzsche ve onu müteakip Heidegger, Levinas, Blanchot, Derrida, Deleuze and Guattari, Virilio, Baudrillard gibi bir dizi Batılı düşünür tarafından geçmişten bugüne çöl "esas olarak spekülâtif bir topoloji, tükenmiş bir metafizik geleneğin kendi kendisinin üstesinden gelişini tahayyül edebileceği bir düşünce mekânı" olarak tasvir edilmiştir (Tynan, 2020, s. 1). Burada söz konusu olan gerçek bir çölden ziyade felsefi ve edebi bir çöldür. Uygarlığın çöküşünü imleyen bir metafor olarak konumlandırılan bu çöl, edebi-retorik bir stratejinin parçası olarak inşa edilmiştir (Tynan, 2020, s. 2). Hem modern edebiyatta hem de modern felsefede çöl (çorak arazi) modern kültürle yüzleşmenin mekânı ve eleştirisinin aracı olarak kullanılmış, "Batılı öznelilik, çölde kendi tükenişinin ya da yıkımının kesin bir görüntüsünü gördüğünden Romantiklerden beri edebiyatta, ölüm ve sonluluğun karşı karşıya geldiği yerler olarak bu tür manzaralar sık sık aranmıştır." Özneliği yeniden düşünmeye çabalayan "bu edebiyat...tükenmiş bir Batı benlik/özne metafiziğinin açmazlarının ötesindeki bir düşünme dürtüsüne de tanıklık etmektedir" (Tynan, 2020, s. 3).

Nietzsche'yi takiben modernite eleştirisinde defalarca çöl imgesini kullanan düşünce geleneğinde çöl, modern toplumun, mekânın homojenleştirici büyüsunü bozarak yaşamı ve anlamı nasıl mahvettiğini, aynı zamanda bu harap olmuş mekanların, tuhaflık ve yalnızlıklarında nasıl bir yeniden büyüleme ve canlandırma potansiyeli sunabileceğini gösterme işlevi görmüştür.

¹ 1870'in başında Rohde'ye asla "doğru düzgün bir filolog" olamayacağından korktuğunu yazan Nietzsche, dostunun "bir çöl hayvanı gibi özgür olarak" İtalya'da gezip durmasını kışkırttığını belirtir (Young, 2017, s. 155).

“Nietzsche’nin Tanrı’nın ölümü olarak tanımladığı olayın ardından çalışan düşünürler için çöl, modernitenin eskatolojik ufkunu oluşturmaya başlamıştır. Bu anlamda çöl, farklılığı ve kayıtsızlığı, anlam ve anlamsızlığı, metafizik ve metafiziğin ölümünü düşünmek için önemli bir felsefi imge olmuştur” (Tynan, 2020, s. 7). Burada önemli olan husus “edebiyat ve felsefedeki çölün modern olma deneyimi hakkında bazı önemli şeyler anlatma kapasitesine sahip olmasıdır. Modernite ile çöl arasında, doğa ve oikos fikirlerinin kavrayamadığı tuhaf bir bağlantı vardır, çünkü modernliğin kendisi, yer ve mesken ile kastettiğimiz şeyin derin bir dönüşümünü içermektedir” (Tynan, 2020, s. 8). Bu nedenle çöl, modern özelliğin kendisini ve mekân ve zaman ile olan ilişkisini düşünmek için önemli imkânlar içermektedir.

Metafizik Çöl ya da Büyüyen Nihilizm Çölü

Nietzsche’nin düşüncesinde çöl salt edilgen ve fiziksel bir öge olarak değil, daha çok aktif bir öge olarak gün yüzüne çıkar. Daima büyüme ve yayılma istidadı göstermekte olan çöl, burada içinde yaşanılan insanlık durumuna (nihilizme) için etkin bir beşeri durum ve adeta için bir ilke olarak işlemektedir. İçinde bulunduğumuz tarihsel momentte artık herkes çölün sakinidir ve kurbanıdır. Zira çöl kentin/uygarlığın kıyasına dayanmış ve bir yerde kenti yutmuştur. Bu nedenle Nietzsche, yeryüzünü “büyük bir dünyevi çöl” olarak tanımlar (Nietzsche, 2003c, s. 49). Mevcut halde insanın ikamet ettiği mekan çöldür. İnsan, bu “dünyevi çöl”de yaşamı ve mutluluğu arzuladığı sürece bakışlarını hayvanın ufku üzerine çıkaramamış, hayvanın içgüdüsel olarak istediğini o bilinçle arzulamıştır. Bununla birlikte çoğu zaman hayvani var oluştan kurtulmaya çabalayan insan hayvanlığı aşamamış ve acı çeken hayvan olarak kalmıştır (Nietzsche, 2003c, ss. 48-49). Bu dünyevi çöle düşmek yaşamı yaşanılır ve katlanılır kılan, onu çoraklıktan kurtaran şeyden mahrum kalmaktır. Gerçekte çöl büyük bir yalnızlıktır ve yalnızlık, bir yazgı olarak, nerede yaşarsa yaşasın daima insanla birlikte (Nietzsche, 2003c, s. 30). Fakat diğer taraftan ikili işlevi içinde olumsal boyutuyla çöl, insanın kalabalıktan kaçıp sığınacağı kendi iyileştirici kaynağıdır. Çöle dönüş ya da kaçış “insanı kendinden kovmak” ya da “ruhunu çalmak” isteyen, onun kendisi gibi değil, herkes gibi düşünmesi için çalışan ve çabalayan kalabalığa karşı kendi sağaltıcı yalnızlığına dönüştür; herkesten kaçıştır/çıkıştır (Nietzsche, 2001, s. 263). Uygarlık çölündeki yalnızlığı katmerleştiren ve daha ürkütücü kılan şey ise bu yalnızlığın kent çölünde yaşanıyor olmasıdır. Yani kalabalıklar içindeki, var-yoklar içindeki yalnızlık. Burada insanın kendisini bulacağı ve sığınacağı bir sükûnet de yoktur. Zaten kentleri çöl-kent, uygarlığı çösel uygarlığa dönüştüren onun katlanılmaz sesler çokluğu ve karmaşasıdır. Kent-çölünde kendini duyumsamak ancak günün sonuna yani karanlığın çölüne kalmıştır.

Uygarlığın manzarası olan modern nihilistik çölden muzdarip ve müşteki Nietzsche, bu felaket çölünden kurtulmak için çoğu kez kenti terk ederek, kendi çölüne sığınarak selameti bulmaya çalışır. Asya’nın ve Afrika’nın kum çöllerinden mahrum kıtanın insanı olup hastalıktan ve kalabalıktan mustarip olan Nietzsche, çöl deneyimini dağların yüceliğine ve yalnızlığına çekilerek yaşamıştır. Luzern’e çekilen Nietzsche şöyle yazar: “Derin kar ve semavi bir sessizlik buldum.” Onun için Luzern’de iken önemli kişisel etkinliği Pilatus Dağı’na yapılan yürüyüşler olan Nietzsche, Basel’e dönüşünden kısa süre sonra Rohde’ye yazdığı bir mektupta ise şöyle yazar: “Bir dağ adamı olmak istiyordum gibi geliyor; hayat tarzım giderek dağ adamlarıninki gibi müstahkem ve içsel olarak bağımsız hale gelecek.” (Young, 2017, s. 301). Bu onun çöle çekilişi, içsel olarak bağımsızlaşması idi. Belki bir nebze abartıyı göze alarak bu dağlara çıkışın onun çösel deneyimi olduğunu söyleyebiliriz. Nietzsche için bu dağ deneyimi Sami nebilerinin çöldeki vahiy deneyiminin bir benzeriydi. Bu nedenle Nietzsche bir çeşit mistik deneyim ve vizyon olarak sunduğu ebedi dönüş düşüncesinin kendisine bir dağ yürüyüşü sırasında ve yalnızlık anında geldiğini söyler (Nietzsche, 1996, s. 103). Ebedi dönüş düşüncesini çösel deneyimin armağanı olarak edinmiştir.

Metafizik bir topos olarak çöl, Nietzsche’nin dünya tasvirinin en önemli şiirsel ifadesidir.² Tan Kızıllığı’nda “çöl yeteri kadar

² Modern dünyanın ahvalini, katastrofik karakterini çöl metaforu ile betimleme konusunda Nietzsche yalnız değildir. Özellikle modern şiirde bunun birçok örneği vardır. Klasik şiirde çoğunlukla bir uzlet ve olgunlaşma mekânı iken, modern şiirde çöl çoğu kez olumsuz bir imge olarak kaşımıza çıkmasına mukabil Modern düşüncede ve şiirde çoğunlukla dünya çöle eşitlenerek olumsuzlanır. Özellikle dünya savaşının yarattığı yıkım, yükselen kapitalizm ve materyalizmin akabinde yazan bazı ünlü şairler Batı dünyasına egemen olan beşeri durumu çöl ve çölleşme olarak tasvir ve teşhis etmişlerdir. Uygarlığı geldiği nokta itibarıyla çöl olarak tanımlayan T. S. Eliot’un Çorak Ülke’sinde (Eliot, 1990, s. 41-58) çöl, hem “kısırlık ve doğurganlık potansiyeli ile işaretlenmiş bir yer” hem de “vahiy potansiyeli olan bir yer”dir (Whitworth, 2010, s. 39). Modern kentsel deneyimi bir çöl çilesi olarak ele alan Eliot için çöl-şehir inancın söndüğü yer değil, sönmüş inancın yeniden doğuş olasılığının keşfedebileceği yerdir (Tynan, 2020, s. 109). Modern uygarlığın manzarasını bir çöl olarak tasvir eden W. B. Yeats ise İkinci Geliş şiirinin ilk kıtasında modern uygarlığı kaos/karmaşa ve kan dökmenin egemen olduğu bir kentsel çöl olarak tasvir eder. Bu uygarlık çölündeki insanların en önemli özelliği iyilerin inançtan yoksun oluşu (inanç tükenmesi) kötülerin ise yoğun bir tutkuyla esrik oluşlarıdır (Yeats, 2011, s. 43). Şiirin birinciye cevap niteliğinde olan ikinci kıtası çöle hükmedecek olan zalim bir tanrının yuvasını ve meskenini göstermek için doğal çöl manzarasını ve onun korku uyandıran doğasını kullanır. Özellikle çöl, burada vahiy potansiyeli olan bir yer olarak sunulmaktadır (Sheikhzadeh, 2015, s. 750). Dünya savaşının yarattığı yıkımın ve deneyimin ardından yazılan her iki şiirde de “hem parçalanmakta olan hem de doğmayı bekleyen bir dünyanın estetik deneyimlerini tespit edebiliriz” (Aidan, 2020, s. 4). Burada şairlerin çağın manzarasını bir çeşit yıkım/çöküş olarak betimlemelerinin bir nedeninin de çağın düşüncesine egemen olan bilimsel materyalizm ve hakikatin ampirik gerçekliğe indirgenmesine tepki olduğunu ifade etmek gerekir. Şu an yönünü/anlamını yitirmiş insan

büyük” diyerek (Nietzsche, 2001, s. 297) çölleşme meselesine dikkat çeken filozofun bahsettiği yeterince büyük olan çöl giderek daha da büyümüş ve geri dönüşümsüz bir yazgı olarak uygarlığın ufkunu sarmıştır. Ona göre insanlığın yaşadığı ve onun Tanrı'nın ölümü olarak ifade ettiği kriz bir çeşit metafizik çölleşmedir. Metafizik çölleşme tüm değerlerin kaybına işaret eder ve fiziksel çölleşmenin ötesine geçen nihilizm sorununu gündeme getirir. Hakikatin yok oluşunu ve “değerlerin değersizleşmesi”ni ifade eden nihilizm dinden sanata, etikten politikaya yaşamın tüm gözeneklerine derinden nüfuz eden ve alametlerine her yerde tanık olduğumuz topyekûn bir dekadans halidir. Mevcut Batı dünyası tekinsiz misafir olan nihilizmin tüm yaşamı ele geçirmesiyle, değerlerin çürümesiyle çöle dönüşmüştür. Yaşama anlam veren ancak içkin olarak ölüme yazgılı olan metafizik değerlerin solması, kuruması ve ölmesiyle birlikte yaşam çölleşmiştir. Lakin onun için nihilizm çölü Batı'nın ufkunda dünden bugüne beliren bir şey değil, tarihsel bir sürecin kaçınılmaz sonucu olup tedrici olarak gerçekleşmiştir. Onun için Nietzsche “çöl büyüyor” der; çöl giderek genişlemiş, önce şehrin sınırına dayanmış şimdi ise onu yutmuştur. Çölün dışı yoktur; artık yapılması gereken şey, çölde ölümlerin mezarlarının üzerine yenisini inşa etmektir. Bu mevcut metafizik çöl şimdi dipsiz bir hiçlik olarak duyumsanmaktadır. Zira Tanrı'nın ölümüyle birlikte yeryüzü çölü tüm yol ve yön gösterici işaretlerden mahrum kalmıştır.

Nietzsche ve onu takip eden modern sekülerler için yıkıntılar içindeki mevcut dünyanın manzarası da hiçbir ilahiliğe ve kurtuluşa işaret etmeyen çöl manzarasıdır. Bu modern uygarlık çölünde kişi tanrının güneşi ile baş başa kalmış da değildir. Zira bu çöl, güneşi de batmış olan karanlığa gömülen bir çöldür. Onu çöle dönüştüren Tanrı'nın yitimidir. Şen Bilim'in Tanrı'nın ölümünü ilan eden pasajından da açıkça anlaşılacağı gibi, insan Tanrı'yı katletmekle, yeryüzünü “güneş”inden koparmıştır (Nietzsche, 2003a, s. 130). İşte bu nedenle Nietzsche, çöl imgesini “tanrısızlığın ıssızlığını tanımlamak” için eserlerinde sık sık kullanır (Nietzsche, 2020, s. 99; Young, 2017, s. 87). Nihilizmin nedeni Tanrı'nın ölümü neticesinde tüm değerlerin değersizleşmesiyle birlikte amaç ve anlamın yok oluşudur.³ Tam da bu nedenle ona göre “içine atıldığımız çağ” hiçbir şeyin kendi ayakları üzerinde durmadığı inançtan yoksun bir “iç çöküntü” ve “çözülüş çağı”dır (Nietzsche, 2002, s. 52). Eski ideallerin yaşama aykırı olduklarının anlaşılmasıyla artık insanlığın idealizmi bir bütün olarak nihilizme yani mutlak değersizliğe ve yaşamın anlamsızlığı inancına dönüşmek üzeredir. Nihilizm, kadim hakikatlerin, ideallerin inanılır olmaktan çıkarak yok oluşu ve çöle dön(üş)medir. Ve Nietzsche'ye göre biz amfibilerin yani karada ve denizde yaşayanların buna dayanması için yeni sanatlar gereklidir (Nietzsche, 2002, s. 30;2017, s. 399). Zira verili bir anlam ve amacın yokluğunda yaşam ancak sanat aracılığıyla gerekçelendirilebilir (Nietzsche, 2018, s. 39). Burada çölün büyümesi tam tamına anlamsızlığın yayılışını, hiçliğin önce taarruzunu akabinde ise zaferini ifade etmektedir. Çöl, Batı tarihine içkin geri dönüşümsüz bir eğilim olan nihilizmin mekânı ve tecessümüdür. Fakat metafizik krizin mekânsal metaforu olan çöl aynı zamanda dekadans değerlerin yok oluşu/yıkılışı olduğundan krizden çıkış için imkânlar da barındırmaktadır. Zira güç istenci temelinde yeni değerleri inşa etmek suretiyle nihilizm krizinin aşılması eski değerlerin yıkımı ve yok oluşuyla mümkün olacaktır.

Nietzsche'nin çöl ile kent arasında kurduğu bağıntının tarihini Böyle Buyurdu Zerdüş'ten önceki çalışmaları üzerinden de takip etmek mümkündür. Örneğin, Şen Bilim'de modern kentsel mekânı “uzayıp giden çöl” olarak tasvir ederken onu tükenmişlik, inançsızlık, gençliğin ortasındaki buzlanma ve erken ortaya çıkan yaşlılıkla birlikte anar. Bunlar aynı zamanı ve uzamı paylaşan şeyler olarak belirirler (Nietzsche, 2003a, s. 12). Çöl, bazen fiziksel bir mekan olarak görüldüğü gibi metafor olarak da ortaya çıkar. Ona göre aklın özgürlüğüne giden yolu kat eden bir gezgin kendisini yeryüzünde nihai bir amaç olmaksızın (çünkü yoktur) gezinen gezgin olarak hissedecek yani mekânsal aidiyet duygusunu yitirecektir. Ancak kendisini dinlendirmek için kente döndüğünde şehrin kapılarını kapalı bulabilir ve onun çölü kente kadar uzanmış olabilir. Dahası uluyan hayvanlar, şiddetli rüzgâr çıkabilir, soyguncular sürülerini çalabilir. Gezginin içinde kaldığı çöle “ikinci bir çöl” olarak çöken gece onu gezginlikten bıktırabilir. Ancak nihayet güneş doğup sabah olduğunda ve şehrin kapıları açıldığında gezgin kentte yaşayan insanların yüzlerinde çölde yaşayanların yüzlerinde olduğundan daha fazla kirlilik, güneşsizlik, düzenbazlık görebilir; böylelikle günün geceden daha kötü ve karanlık olduğunu anlar (Nietzsche, 2003b, s. 353). Ancak çöl, sevinçli sabahlar da getirebilir. Nietzsche, çölün gezgin ve filozof olan özgür ruhlulara armağanları da olacağını ifade eder (Nietzsche, 2003b, s. 354). Burada çöl kurtuluşun mekânı olarak belirir.

Burada Nietzsche'nin bir yerde kendisini Avrupa'yı çölden çıkaracak bir çeşit mesih olarak gördüğü söylenebilir. Zira Zerdüş (Nietzsche'nin kendisi) çölden/dağdan insanlara yeni bir kurtuluş vaadiyle, bir karşı-hakikat ile döner. Bu nedenle Zerdüş'ün çağrısı (buyrukları) nihilizmin çölünden çıkış çağrısı ya da programı olarak okunabilir. Nietzsche'nin nihilizmin üstesinden gelmeyi mümkün kılacak olan yeni değerleri doğulu bir kutsal kişilik olan Zerdüş'ün ağzından buyurması ve

yeryüzü çölünde başıboş gezinmektedir.

³ Nietzsche'nin büyüyen çöl ifadesi Weber'in “dünyanın büyüünün bozulması” (Weber, 1998, 2014) ifadesiyle birlikte de okunabilir. Ki bu dünyanın büyüünün bozulması temasının köklerini Romantiklere kadar geri götürmek mümkündür. Romantiklerin nazarında Aydınlanmacılar tüm tinsel olanı hurafe olarak adlandırıp yaşamın çeperine sürerek dünyayı aslında çöle dönüştürmüşlerdir. Zira onlar yaşamı kendisine aşkın olan fakat onu biteviye anlamlandıran, amaç sahibi kılan anlamdan mahrum bırakmışlardır.

yasalaştırmaya çalışması tesadüfi bir seçim değildir. Nietzsche çölün semitik dinler ve nebiler için taşıdığı anlamın farkındadır. Onun Zerdüşt, Dionysos, İsa Yürekli Sezar vb. üstün insan figürlerinin tamamının dinsel figürler olması rastlantı değildir. İnzivadan çıkan, dağdan inen (Nietzsche, 1999, s. 24) Zerdüşt çölden çıkışın yolunu öğretir. Çöl yeryüzünün, yaşamın felaketidir ancak kurtuluşun da yolu çölden geçmektedir. Böylelikle Nietzsche, Zerdüşt'ü çölde kalan çağın son insanına bir umut, bir yol gösterici olarak sunar. O, yeni bir inançla bu anlamsızlık çölünü aşarak insanları Kenan ülkesine taşıyacak olan yeni bir Musa'dır. Ancak çölden çıkış yeni bir inançla mümkün olacaktır. Onun için tanrısız Zerdüşt zamanının nebisi olarak yeni bir inanç vaaz eder; üst(ün) insanı müjdeliler.

Nietzsche için çölden çıkış ne (mevcut) din ne de felsefeyle mümkündür. Ona göre, hem Hristiyanlığın insani mükemmelliğe giden ahlaki bir kısa yol olma iddiası hem de felsefenin hakikate giden bir yol olma iddiası bir yanılgıdan, çöle düşen insanın avuntusundan başka bir şey değildir (Nietzsche, 2001, s. 52). Ona göre bilim de bu çölleşme sorununa çare olamaz/üretmez, bilakis bilim çölleşmenin en büyük nedenlerinden biridir. Nietzsche, bilim aracılığıyla bir kısım yanılgılarımızın yok oluşunun gerçeğinin değil, sadece cahilliğimizin, "boş uzayımızın" genişlemesini ve çölümüzün/ıssızlığımızın büyümesini sağladığını ifade eder (Nietzsche, 2017, s. 394; 2002, s. 305). Nietzsche, bilimin dünyasını çöl olarak tanımlar ve olumsuzlar. Yani bilim dünyası hiçbir değer ve anlam içermez. Ancak bilim adamına çöl olması gereken meşakkatli gezilerinde bazen karşısına "felsefi istemler" denilen parlak seralar belirir; yani bunlar bilimin anlam içermeyen dünyasında bir çeşit anlam adaları olarak görünür. Bunlar "yanılsamanın büyüleyici gözüyle tüm gizemlerin çözümünü ve hakiki yaşam suyunun en taze içimini yakın gösterirler", böylelikle "gönül mest olur ve yorgun kişi tüm bilimsel sabrın ve cefanın hedefine adeta dudaklarıyla dokunmak üzeredir, öyle ki adeta istemdışı bir devinimle ileriye doğru atılır" (Nietzsche, 2015, s. 23). Ancak bilim çölünün yuttuğu kişiler bu yanılsama karşısında dilleri tutulmuş gibi dona kalırlar. Bu avuntuları daha önce deneyimlemiş olanlar da bundan bezgin düşerler ve bir pınara bir adım bile yaklaşamayan bu serabın "ağızda bıraktığı ve müthiş bir susuzluk yaratan o tuzlu tada lanet okurlar" (Nietzsche, 2015, s. 24). Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası'nda Nietzsche, "bugünü çöle çeviren" her türlü, huzur, büyüme ve olgunlaşmayı engelleyen, sürekli ileriye bakmayı, önümüze büyük hedefler koymayı salık veren analitik dürtüden bahseder (Nietzsche, 2015, s. 51). Şu halde onun nazarında bilimin ve onun neticesi olan teknolojinin yükselişi çölün büyümesine hizmet etmiştir.

Gerçekte modern kültürün ve kapitalizmin yükselişiyle birlikte yeryüzü hem fiziksel olarak hem de metafiziksel olarak çölleşmiştir. Teknolojinin imkânlarıyla çöl giderek genişle(til)miştir. Zira yeryüzünü bir hammadde kaynağı olarak gören kapitalizm onu sömürmüş, kısırlaştırmış, çoraklaştırmış ve çölleştirmiştir. Bu bağlamda Heidegger'in teknolojiye ilişkin yorumu Nietzsche'nin "büyüyen çöl"e içkin olan anlamları serimlemek açısından ufuk açıcudur. Tanrı'nın ölümünün ardından yaşanan öznellik krizini düşünmek için Nietzsche'yi takiple çöl metaforuna odaklanan Heidegger, çölleşmeyi modern döneme egemen olmaya başlayan modern teknolojinin metafizik özünün somutlaşması olarak değerlendirir. Zira özü teknik olmayan bir şey olan çerçeveleme/kuşatma olan teknik insanı hepten kuşatma altına almış (Heidegger, 1997, s. 76,84) ve insanı daha kökensel bir hakikati deneyimleme imkânından yoksun bırakmıştır (Heidegger, 1997, s. 88). Aslında tanrısızlaşan yeryüzü aynı zamanda teknoloji aracılığıyla insansızlaşmaktadır. Bu anlamda yeryüzünün çölleşmesi Batı metafizik geleneğinin kaçınılmaz içkin neticesidir. Heidegger'e göre onun haber verdiği ancak göz ardı edilen şey yeryüzünün yıkımından daha tehlikeli bir durum olan çölleşmedir. Zira ona göre yıkımın restorasyonu imkân dahilinde iken çölün yeşermesi/yeşertilmesi mümkün değildir. Çünkü "çölleşme, tahrip etmekten daha farklı bir şeydir. Çölleşme, yok etmekten daha korkutucudur". Zira "tahrip, yalnızca şimdiye kadar gelişmiş ve inşa edilmiş olanı ortadan kaldırıyor; fakat çölleşme, gelecekteki gelişmeye meydan vermiyor ve her türlü inşa imkânını engelliyor. Çölleşme, sadece yok etmekten daha korkutucu. Yok etmekte esasen ortadan kaldırmayı ve dahası hiçi ifade ediyor; fakat çölleşme, engel olmayı ve imkansızlığı öngörüyor ve yaygınlaştırıyor" (Heidegger, 2009, s. 19). Heidegger'e göre "Afrika'nın Sahra Çölü, sadece çöllerin bir türüdür; yeryüzünün çölleşmesi (ise), en yüksek hayat standartlarına erişilmesine ve yine aynı şekilde bütün insanların tek tip bir refah düzeyine ulaşabilmelerini mümkün kılacak bir organizasyona paralel olarak gelişebilir. Çölleşme, her iki durumda da kendisi olabilir ve korkutucu bir tarzda kendini gizlemek suretiyle her yerde dolaşabilir. Çölleşme, basit bir kumlaşma değildir; Mnemosyne'nin... en yüksek düzeyde sürgün edilmesidir" (Heidegger, 2009, s. 19). Çölleşme, dönüşün imkânsızlığını, yaşamın yeşerme imkânının son bulmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla çölleşme geçmiş olan kadar gelecek olanı da imkânsız kılar. Mnemosyne'nin (bellek tanrısı) sürgünü olarak çölleşme "Hiç"i yaygınlaştırır. Bu durum varlığın unutulmuşu terk edilmesi; hatırlamanın/hatıranın önüne ebediyen set çekilmesidir. Dolayısıyla Heidegger'de çöl hafızayı-hatırlamayı tehdit eden mukadder beşeri durumu ifade eder. Ve onun tüm çöl söylemi bu düşünce tarafından yönlendirilir.

Yeniden Nietzsche'ye dönersek, ona göre bilimin de çölleşmesine katkıda bulunduğu yeryüzü çölünde bir başına kalan insan çölden çıkışı da kendi çabasıyla kendisini yeniden yaratarak bulacaktır. Bu yeniden yaratma/dönüş/me eylemi aynı zamanda insana kavuşması suretiyle çölün yeniden yaşam alanını dönüşmesi ve bayındır hale gelmesi olacaktır.

Çölden Çıkış: Ruhun Üç Dönüşümü

Modern uygarlığı ahlaki görünümü itibarıyla da çileci idealin hüküm sürdüğü bir çöl olarak sunan Nietzsche, Böyle Buyurdu Zerdüş'te Batı dünyasının tarihi boyunca ahlak ve benlikle kurduğu ilişkinin gelişimini ve değişimini üç dönüşüm üzerinden serimlemeye çalışır. Her üç dönüşümün de mekânı çöldür. Buna göre, çölde dönüşüm geçiren ruh, sırasıyla önce deve sonra aslan sonra da çocuk olacaktır. En ağır şeyi yüklenen dayanıklı ruh olan deve tam da çöle uyum sağlamış hayvan olup sadakatle, inançla yükünü omuzlar. Bu "dayanıklı ruh/hayvan" daima diz çöker, itaat eder, en ağır şeyi yüklenerek çölün yolunu tutar ve bundan mutluluk duyar; gururunu incitir, kendisini alçaltır. Bilginin meyveleriyle beslenmek adına, hakikat uğruna gönlünü, ruhunu aç bırakır; her şeye katlanır ve uzlaşır. Hor görenleri sever (Nietzsche, 1999, s. 35). Nietzsche'nin sembolizminde nihilizm, bir yük, dayanılmaz bir gerçekliğin ağırlığı olarak kendini gösterir (Aidan, 2020, s. 113). Deve, hakikat yani yaşamına anlam veren bir inanç uğruna manevi bir çölde yaşamaktadır.

Çölde ikinci dönüşüm gerçekleştiğinde yaşamı inkâr eden ahlakın yük hayvanına dönüştürdüğü ruh aslanlaşır. Aslanlaşan ruh özgürlüğü ele geçirmek ve "kendi çölünde efendi" olmak ister. Bunun için de efendisine düşman kesilir ve zafer için büyük ejderha ile savaşmayı arzular. Zira aslanlaşan ruh, artık geleneksel ahlakın imgesi olan büyük ejderhayı efendi ve tanrı olarak tanımak istememektedir. Dönüşümün tamamlanması ve özgürlüğün elde edilmesi için aslanın ejderhayı yani omuzlarına bir yük olarak çöken ya da bindirilen ahlaki değer ve yargıları alt etmesi ve üstesinden gelmesi gerekir. Ancak ejderha bu dönüşüme direnir. "Binlerce yıllık tüm değerlerin üzerinde parıldadığı ejderha" bütün değerlerin zaten yaratılmış olduğunu ve tüm değerlerin bizi kendisi olduğunu söyler. Onun için artık yeni değerler yaratmak, "istiyorum" demek söz konusu değildir. Ancak aslan, ejderhanın "yapmalısın" buyruğuna mukabil "istiyorum" der (Nietzsche, 1999, s. 36). Gerçekte aslanın gücü yeni değerleri yaratamaz ancak yeni yaratım için gerekli olan özgürlüğü yaratmaya yeter. Aslanın yapacağı şey ödeve "kutsal bir hayır" demektir. Ve zaten onun değeri de bu reddedilmeden kaynaklanmaktadır. Aslan yeni değer yaratmasa da yaratmaya hak kazanır. Yeni değerler yaratma "dayanıklı ve saygılı" (deve) ruhlar için en korkunç iştir. Bu yırtıcı hayvanın yani aslanın işidir (Nietzsche, 1999, s. 36). Ancak özgürlüğü ele geçirmek isteyen ruhun mevcut yasaları yadsıması özgürlük/özgürleşmek için yeterli değildir. Zira bu geçerli olandan kopmak anlamında ancak negatif bir özgürlük olup özgürlüğün ön koşuludur (Pieper, 2021, s. 77). Gerçek bir özgürlük için bundan daha fazlası gerekmektedir.

Eskiden "yapmalısın"ı en kutsal şey olarak seven ruh aslana dönüştüğünde en kutsal olanda bile kuruntu ve geçicilik görür. Aslan geleneksel olana tepki koyarak onu yadsımakla, kötülemekle birlikte reddettiği değerlerin yerine yeni bir şey koyamamakta geleneksel ahlak kategorilerinin, iyinin ve kötünün dışına çıkamamaktadır. Mevcut ahlakın ötesine geçmesi için aslanın çocuk olması gerekmektedir. Çünkü aslan ancak çocuğa dönüştüğünde şeylere masumiyetini geri verebilir. Zira çocuk masumiyet yani suçsuzluk ve unutkanlık demektir. O, "yeni bir başlangıç", "yeni bir oyun", "ilk devinme," yaratma için gerekli olan "kutsal evet"ir. Ancak bu dönüşüm gerçekleştiğinde, verili değerleri aştığında ruh "kendi dünyasını kazanır" (Nietzsche, 1999, s. 36). Başka bir metafiziğini reddetmekle birlikte halâ Hristiyan ahlakına bağlı kalan aslan ancak çocuk aşamasına geçerek ikinci sınıf bir özgür ruha tekabül eden yıkımcı olan aslanı aşarak çocuklaşıp yeni bir yaşam yaratır ve birinci sınıf bir özgür ruha dönüşür (Young, 2017, s. 554). Böylece çocuk yaşamı olumlayan, çileci ideali aşan ve iyi ve kötünün ötesine geçen üstinsan'ın sembolü olur. Üst-insan yeni değerleri yaratarak nihilizmin çölünü aşan insansonrası (posthuman) insandır.

Tüm bu dönüşüm çölde vuku bulduğundan çöl, yeninin ve yenilenmenin ve bir yerde arınmanın, masumiyeti elde etmenin mekânı olarak ortaya çıkar. Bu Nietzscheci yaklaşımda çöl, radikal bir şekilde Hristiyanlık karşıtı bir kurtuluş müjdesine ve mekânına dönüşür. Ona göre ölmeyi vaaz edenlerin pek sevdiği İsa pek erken ölmüştür. Ancak ölüm özlemine tutulan İsa çölde kalsaydı, yani "iyilerle doğrulardan uzakta" belki o zaman yaşamayı, yeryüzünü sevmeyi ve hatta gülmeyi öğrenebilirdi. Yeryüzüne ait olana katlanmayan İsa'nın ölümü birçoklarının da yıkımı olmuştur. Ona göre şayet pek erken ölen İsa yaşasaydı zaten kendi öğretisini kendisi yalanlayacaktı. Zira ona göre İsa bunu yapacak kadar "soylu"ydü (Nietzsche, 1999, s. 83). Son derece anti-Hristiyan bir kurtuluş vaat eden Nietzscheci "çölün bir üstesinden gelme ve dönüşüm alanı haline gelmesini sağlayan, yaşamı olumlayan Dionysosçu bir yönü vardır" (Tynan, 2020, s. 78). Burada Nietzsche, insanlığın kendisiyle ve dünyayla olan ilişkisini yeniden tasavvur etmek için Hristiyan çöl figürünü tersine çevirir (Gordon, 2014, s. 81). "Çölün bir manevi çile yeri olduğu fikri Yahudilik ve Hristiyanlığın ana temasıdır ve Nietzsche, İncil'in kıyamet tasvirlerini kendi sembolleri ve alegorileri için yağmalamaktadır" (Tynan, 2020, s. 77). Çölün Batı dini muhayyilesindeki yerinin bilincinde olan Nietzsche'nin çölü ise semavi dinin tanrısından arınmış tanrısız bir çöldür (Tynan, 2020, s. 99). Bu çöl, insanın Tanrı ile karşı karşıya geleceği bir çöl değildir. Gerçekte tarih boyunca birçok mistik, dinsel arınma, yenilenme ve dinsel deneyim için çöle inzivaya çekilmiştir. Ancak bu deneyim Nietzsche'nin arzuladığının aksine yaşam/dünya sevinciyle sonuçlanan bir süreç ve deneyim değildir. Dionysosçu Nietzsche'nin yeni çölü Hristiyanlığın inkârının üstesinden gelmenin mekânıdır. Modern uygarlığın dekadan değerlerinden arınmanın ve üstesinden gelmenin mekânı olan Nietzsche'nin çölü bedene ve onun güçlerine gem vurmaya amaçlayan Hristiyan ya da modern bir çile çölü değildir. Bilakis Dionysosça olanı doğurma/yaratma istidadı taşıyan bu çöl bedene güçlerini geri verir. Sağlıklı bir yaşamın tezahürü olan doğal güçleri ve güdülerini dışlamaz. Zira çölleşmenin, dünyanın yaşamdan mahrum kalmasının, en büyük nedeni asketik idealin dünyevi yaşamı, sağlıklı,

duyusal/güdüsel olanı değerden düşürmesi tahkir ve tahfif etmesidir. Bu nedenle Nietzsche Zerdüş'teki Çölün Kızları Arasında adlı şiirinde çölü doğulu, sağlıklı bir kösnüllükle ilişkilendirir. Şiirdeki çölse mekân burada Batı'nın dışıdır. Çölün kızlarının etrafını aydınlık bir Doğulu hava sarmış ve gezgin-gölge en çok burada eski efkârlı Avrupa'dan uzaklaşmıştır. Gezgin, bu Doğulu kızların üzerlerinde bulut ve düşünce gezinmeyen cennet ülkelerini derinden sevmiştir (Nietzsche, 1999, s. 302). Diğer taraftan Doğu çölü, halâ yaşam barındırıyor olması hasebiyle nihilistik dünya çölüne nispetle adeta çöl içindeki bir vahadır. Avrupalıyı her şeyden şüphe eden müzmin bir şüpheci olarak tanımlayan (Nietzsche, 1999, ss. 303-304) gezgin, açıkça Batı'ya yabancı olan bir Doğu'yu Batı'nın düşünce ağırlığından, sürekli çileci erdem ahlakından uzak, sağlıklı bir duyumsallık ve kösnüllükle tanımlamakta ve anımsamaktadır. Sürekli cinsel imalar içeren şiirde Batılıların erdem ulumalarının gerçekte onların açlığı olduğu ifade edilir. Çöl (Doğu) ve çölün kızları Batılı perhizkâr ahlaka karşı düşüncenin ağırlığına tabi kılınmamış Avrupalının bir çeşit kurtuluş olarak kaçıp sığındığı/sığınabileceği daha sağlıklı ve doğal bir ahlaki vaha, bir karşı-ahlak olarak sunulmakta; Avrupalı anlatıcı Hristiyanlığın ahlaki otoritesine ve etosuna meydan okumaktadır.

Burada çöl açıkta tefessüh etmiş, dekadan uygarlığın, medeni dünyanın dışıdır. "Sürü"den ayrılanların inziva mekânıdır. Uygarlığın kendisine yüklediği tüm yükleri, mevcut değerleri taşımayı reddeden özgür ruhlu insanın barınağı ve dönüşüm mekânıdır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ruhun nasıl üç dönüşüm geçirdiğini anlayan Zerdüş'ün o sırada rengarenk olan "alaca inek" adlı kentte kalmakta olduğudur (Nietzsche, 1999, ss. 36, 51, 85). Nietzsche'nin "alaca inek" metaforu ile kastının ortak etostan yoksun modern kent olduğunu (Nietzsche, 1999, s. 36) dikkate aldığımızda, üç dönüşümün yaşanacağı çölün modern kent olduğu açıkça görülür.⁴ Nietzsche, insanlığın ilerleyebilmesi ve modern ahlaki çölden çıkış yolunu bulabilmesi için üç aşamalı bir metamorfoz önermektedir. İnsan, üst(ün) insan dönüşerek, yeryüzüne bağlı, yeni ve sağlıklı değerleri önceleyen yeni bir yaşam yarattığında çölden çıkmış olacaktır. Çölden çıkışı sağlayacak bu dönüşüm zor fakat imkansız değildir. Özgür ruhlu insanlar bunu başaracaktır.

Hristiyanlık karşıtı bir yaşam önermekle birlikte Nietzsche'nin söz konusu çöl tasavvurunun Hristiyanı izler taşıdığını vurgulamak gerekir. Zira Nietzsche, Hristiyanlık ve diğer dinlerdeki ahlaki arınmayla çöle gitme/çekilme arasındaki ilişkinin, Hristiyanlıktaki azizlere özgü olan "çöl münzeviliği"nin bilincindedir (Nietzsche, 2001, s. 24). Hristiyan inancında arınma ve inzivanın mekânı olarak çöl, çileci idealin mekânı olarak belirir. Çöle çekiliş bedensel hazların terkidir. Nebilerin asketik/inziva tecrübesi ile hakikat edinimi arasında bir ilişki kuran Nietzsche, hakikatin peşindeki bilgelerin de çöl çilecilerinin arasından çıktığını öne sürer ve şöyle der: "Hakikatlılar ve özgür tinliler çöllerin efendileri olarak çölleri mesken edinmişlerdir ezelden beri; ama şehirlerde yaşar iyi besili ünlü bilgiler-yük hayvanları" (Nietzsche, 2020, s. 100). Aynı çöl, Mesih'in kırk gün geçirdiği, açlığa, hayvanlara ve Şeytan'ın tüm ayartmalarına karşı zafer kazandığı ve böylece Adem'in Düşüşünden sonra Kayıp Cennetin yeniden kazanıldığı yerdir (Sheikhzadeh, 2015, s. 750).⁵ Özellikle semavi semitik dinlerde imtihan, inziva ve vahyin mekânı olan çöl, tükenmenin, çoraklaşmanın olduğu kadar arınmanın ve yükselmenin aşkın olan ile yüz yüze kalmanın ve onu bulmanın da mekânıdır. İçkin çöl, tinsel yoksullaşma, duyusal ve duygusal çöküş, sonsuzluğun ufkunda kayboluş ya da hatırlamanın mekânı olarak belirir. Çöl, hatıra ve hafızanın olduğu kadar unutuşun ve unutuluşun yurdudur.

Sonuç

Nietzsche'nin felsefi-edebi terminolojisinde çöl, modern dünyanın mevcut ahvalini düşünmenin bir aracı olarak işlev görür. Çöl, yıkılan ve yıkılmakta olan bir dünyanın olduğu kadar doğumu imkan dahilinde ve elzem olan yeni bir dünyanın da topografyasıdır. Çöl eski ve çürümüş dünya ve değerlerin sonu olduğu kadar, yaratılması amaçlanan yeni dünya ve değerlerin başlangıcıdır. Batı düşünce dünyasına egemen olan beşeri durumu ve eğilimi çölleşme olarak tanımlayan Nietzsche'ye göre Batı'nın felsefi ufkunu kaplayan ve sürekli yayılma istidadı gösteren hiçlik çölü Sokrates ve Platon ile başlayan ve Hristiyanlık ile devam eden Batı düşünce geleneğinin ve çileci ahlak idealinin kaçınılmaz bir sonucudur. Onun için Nietzsche'ye göre çölleşme yeryüzünün kaçınılmaz felaketi ve kaderidir. Giderek "büyüyen çöl" tüm modern uygarlığı yutacak cesamete ulaşmış, adeta modern uygarlık ve onun geçmişten tevarüs ettiği tüm değerleri yutmuştur. Batı düşüncesine içkin çürümenin tezahürü olarak ortaya çıkan çölleşme olgusu Batı düşünce ve biliminin küreselleşmesine paralel olarak dünya-tarihsel bir yazıya dönüşmüş ve giderek tüm insanlık yeryüzü çölünün sakini haline gelmiştir.

Kendi çağına egemen olan krizi/çölleşmeyi mevcut değerlerin artık inanıl(a)maz oluşunu Tanrı'nın ölümü metaforu ile ifade eden Nietzsche'ye göre bu ölümle birlikte artık yeryüzü bir anlam, amaç, yön ve yönelimden yoksun kalmıştır. Dolayısıyla çöl

⁴ "Alacalı" ifadesi Platon'un Devlet diyalogunda "demokratik devleti tanımlamak ve mahkûm etmek için kullandığı sözcük" olup bizatihi "Batı modernliğinin kendisidir". Bir toplumun homojen olmamakla birlikte ancak "birleşik bir yaşam biçimine sahip olduğu zaman" "kültürlü" olabileceğini düşünen Nietzsche, Zamana Aykırı Bakış'ta modernliği "panayır alacalılığı" olarak tavsif edip mahkûm eder. "Alacalı" sözcüğü Nietzsche'nin kültür eleştirisinde modernliğe tekrar tekrar atfedilen yarı-"barbarlığı" simgelemekte, "inek" sözcüğü ise "şehirde bir "sürünün" yaşadığı"nı ifade etmektedir (Young, 2017, s. 550).

⁵ Nietzsche için yaşamdan yoksunluk ifade eden çöl aynı zamanda bir sürgün/ceza yeridir. Onun için Nietzsche, Batı toplumunun şandala'sı (insan artığı) olan rahibin çöle sürülmesi gerektiğini söyler (Nietzsche, 1995, s. 104).

ve çölleşme Tanrı'nın ölümünün, yani hakikatin yok oluşunun kaçınılmaz sonucu olarak belirir. Tanrı yaşamdan çekildikçe yeryüzü çölleşmiştir. Çöl, tanrısız kalan bir dünyanın ifadesi ve resmidir. Bu çöl tam tamına anlamsızlığın ve hiçliğin çölüdür. Nietzsche, sonrası birçok düşünür ve şair modern çağa egemen ve içkin olan beşeri durumu ve krizi düşünmek için felsefi ve edebi çöl imgesine başvurmuş, Batı'nın yaşadığı yıkımı çöl imgesiyle ifade etmiştir. Ekolojik çoraklaşmadan çok düşünsel çoraklaşma ve anlamın kaybını ifade eden çölleşme çıkış potansiyelini de içeren bir düşüşün neticesidir.

Nietzsche'de çöl sadece felaketin değil, fakat aynı zamanda kurtuluşun mekânı olarak da belirir. Nihilizmin çölünden çıkış yine çölde gerçekleşecektir. Dolayısıyla çöl, sonun olduğu kadar başlangıcında da coğrafyası olarak belirir. Yeni yaşamın temelleri çölde atılacaktır. Zira çürümüş, inanılmaz olmuş mevcut değer ve ideallerin dış(arı)sını imleyen çöl, söz konusu değerlerden arınmanın yeni değerlerle donanmanın imkânına gönderme yapmaktadır. Çöl, ruhun dönüşümünün mekânıdır. İnsan dünyayı çöle çeviren değerlere başkaldırarak, deve ruhunu alt ederek, mevcut değerleri yadsıyarak yeni değerleri yaratma gücüne kavuşacaktır. Daha sonra ise çocuklaşarak yeni değerleri yaratacak böylelikle yaşama ve yeryüzüne masumiyetini geri verecektir. Tüm bu dönüşüm kent(sel)-çölde yaşanacak ve yaşama masumiyeti geri veren "çocuk" yani üst-ün insan yaşamı çürümüş mevcut ahlaki değerlerin ötesine taşıyacaktır. Yeni yaşamı çöldeki yıkıntıların üzerine kurulacaktır. Bu anlamıyla çöl eski olan tüm değerlerin yıkımının, yok oluşunun ifadesi; yeni olanı yaratmanın imkânı ve mekânı olarak belirmektedir. Nietzsche için çöl, bu anlamıyla bir kurtuluş vaadini de mündemiçtir. Bu nedenle Nietzsche'nin Zerdüşt'ü de Batı uygarlığını çölden çıkaracak bir çeşit nebi misyonu edinir. Amaç Batı'yı nihilizmin çölünden çıkarmaktır. Çölden çıkmayı başarıp "son insan"ı alt etmiş insan, üst(ün) insan olarak yaşamı yeniden inşa edecektir. Çölden çıkmış insan bu dünya yaşamını değerden düşüren çileci ideale karşı yeryüzüne değer ve itibarını geri vermek, onu yeniden fethetmek ve imar etmek suretiyle çölleşmeye müdahale edecektir, zira o, yeryüzünün anlamı olacaktır. Yeryüzü anlamını bulduğunda ise çölde yeni bir yaşam yeşerecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Eliot, T.S. (1990). *Çorak Ülke- Dört Kuartet ve Başka Şiirler* (S. Aytimur, Çev.). Adam Yayınları.
- Gordon, K. A. (2014). *Traces in the Desert: The Poetics of Sand, Dust, and Ash in German Literature*, Phd. Thesis.
- Heidegger, M. (1997). *Tekniğe Yönelik Soru* (D. Özlem, Çev.). Afa Yayınları.
- Heidegger, M. (2009). *Düşünme Ne Demektir?* (R. Şentürk, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Heidegger, M. (2001). *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimler Çağı* (L. Özşar, Çev.). Asa Yayınları.
- Hicks, S. V. & Rosenberg, A. (2003). Nietzsche and Untimeliness: The "Philosopher of the Future" as the Figure of Disruptive Wisdom. *Journal of Nietzsche Studies*, 25(1), 1-34.
- Miller, C.A. (1973). Nietzsche's 'Daughters of the Desert': A Reconsideration. *Nietzsche Studien*, 157-195.
- Nietzsche, F. (1995). *Deccal* (O. Aruoba, Çev.). Hil Yayınları.
- Nietzsche, F. (1996). *Ecce Homo: Kişi Nasıl Kendisi Olur* (Can Alkor, Çev.). Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (1998). *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne* (A. İnam, Çev.). Gündoğan Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (1999). *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (A. T. Oflazoğlu, Çev.). Asa Yayınları.
- Nietzsche, F. (2001). *Tan Kızılığı* (H. Salihoğlu & Ü. Özdağ, Çev.). İmge Kitabevi.
- Nietzsche, F. (2002). *Güç İstenci* (S. Umran, Çev.). Birey Yayınları.
- Nietzsche, F. (2003a). *Şen Bilim* (L. Özşar, Çev.). Asa Kitabevi.
- Nietzsche, F. (2003b). *İnsanca Pek İnsanca* (C. Atilla, Çev.). Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2003c). *Eğitimci Olarak Schopenhauer* (C. Atilla Çev.). Say Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2015). *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası* (M. Tüzel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2013). *Karışık Kanılar ve Özdeyişler-İnsanca, Pek İnsanca-2* (M. Tüzel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2017). *Güç İstenci* (N. Epçeli, Çev.). Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2018). *Tragedyanın Doğuşu* (M. Tüzel Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2020). *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (M. Tüzel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Pieper, A. (2021). "The Three Metamorphoses": A Genealogy of the Spirit, In Nietzsche as German Philosopher, *Cambridge University Press*, 71-83.
- Sheikhzadeh, H. (2015). "Desert as an Idea and Setting in Some Major Poems of W. B. Yeats, Percy Bysshe Shelley and Stephen Crane", *European Academic Research*, 3(1). 749-756.
- Tynan, A. (2020). *The Desert in Modern Literature: Wasteland Aesthetics and Philosophy*, Edinburgh University Press.
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji Yazıları (T. Parla, Çev.)*. İletişim Yayınları.
- Whitworth, M.H. (2010). *Reading Modernist Poetry*, Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Yeats, W. B. (2011). *Her Şey Ayartabilir Beni (C. Çapan, Çev.)*. Helikopter Yayınları.
- Young, J. (2017). *Nietzsche: Bir Filozofun ve Felsefesinin Biyografisi (B. O. Doğan, Çev.)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.